

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 159.953(94):316.3(=161.2)

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА В ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПЕРІОД

Авер'янова Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Складний постколоніальний період, у якому нині перебуває Україна, потребує консолідації всього українства, що передбачає чітке уявлення кінцевої мети українства та мобілізацію зусиль для її досягнення. Консолідація українства залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме місце належить історичній пам'яті. З'ясовано, що історична пам'ять тісно пов'язана з національною ідентичністю та національною свідомістю, вона не ототожнюється з історією чи історичними знаннями, а є наслідком цілеспрямованої роботи певної спільноти. Оскільки в українському суспільстві існує кілька моделей історичної пам'яті, то можна стверджувати, що державна політика щодо історичної пам'яті не достатньо врегульована. Доведено, що українство, незважаючи на інформаційні війни та історичні фальсифікації, має зберігати на підрунті історичної пам'яті свою територію, культуру, мову, традиції.

Ключові слова: політика історичної пам'яті, національна ідентичність, національна ідея, колоніалізм, українство.

Постановка проблеми. Дослідження феномена історичної пам'яті у постколоніальний період набрало активних обертів, на сьогодні цей феномен вивчають не тільки історики, а й філософи, політологи, соціологи. Українська держава, опинившись перед потребою подолання колоніальної спадщини, в тому числі й історичної, створює нову систему цінностей та консолідує українство навколо завдань поступу української нації. Консолідація українства формується як ідея, що об'єднує всі політичні партії, громадські організації та соціальні суб'єкти довкола цінностей українців для забезпечення розвитку української нації і міжнаціональної злагоди в Україні.

Велика кількість науковців постколоніальну добу розглядає як початковий період незалежного розвитку колишніх колоній, іншими словами – це час після здобуття незалежності, «цей період пов'язаний з вибором вивільненими країнами адекватного шляху політико-правового, економічного і соціокультурного розвитку, з кардинальними суспільними перетвореннями, а також зі зростанням протиріч у багатьох сферах суспільства» [3, с. 87]. Постколоніалізм аналізує стосунки між колонією і колонізатором, сучасна постколоніальна проблематика включає в себе широкий спектр питань – визначення змістів колоніальної залежності, подолання колоніальної залежності, аспекти сучасної культурної політики, мистецьке прислужництво панівній нації, виправдання «цивілізаційних місій», деконструкцію текстів імперських центрів та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині існує значна кількість праць, у яких проаналізовано поняття «пам'ять» та «історична пам'ять». Різні аспекти історичної пам'яті (її роль і місце в системі суспільних цінностей, перспективи становлення і розвитку, взаємозв'язок з національною ідентичністю та ін.) вивчали В. Артюх, О. Бойко, О. Вишняк, І. Гирич, Я. Грицак, Л. Зашкільняк, Ю. Зерній, А. Киридон, М. Коз-

ловець, І. Колесник, Г. Луцишин, В. Масненко, Л. Нагорна, Ю. Шаповал, Н. Яковенко та ін. При цьому багато вчених, що досліджують проблематику історичної пам'яті зазначають, що вона стала могутнім і небезпечним знаряддям управління та маніпулювання суспільною свідомістю. Однак, не дивлячись на значні та ґрунтовні напрацювання вітчизняних науковців, питання, що стосуються історичної пам'яті як чинника консолідації українства в наш час висвітлені недостатньо, що і обумовило мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Історична пам'ять, яка є складовою національної ідентичності та національної свідомості, відіграє важливу роль у процесах консолідації українства. Слід зазначити, що сучасні події, пов'язані з неприхованою російською агресією проти нашої держави, посилюють необхідність зміцнення національної ідентичності. М. Козловець зазначає, що творення національної ідентичності є своєрідним індикатором, який дає можливість судити про характер і спрямованість процесів суспільної консолідації, інтеграції соціальних суб'єктів у політичну структуру суспільства і про вектор розвитку зовнішньої політики [5, с. 89]. На тісний взаємозв'язок історичної пам'яті з національною ідентичністю вказував Т. Кузьо, який підкреслював, що втрата історичної пам'яті найбільше руйнує національну свідомість; немає пам'яті – немає ідентичності, немає ідентичності – немає нації [9, с. 200]. «Історична пам'ять є центральним компонентом національної ідентичності» («historical memory is a central component of national identity») [9, с. 201], – акцентував увагу Т. Кузьо.

Формування історичної пам'яті, зміцнення національної ідентичності та консолідації українства безпосередньо залежать від реалізації національної ідеї. Сьогодні слід говорити про соціально-економічний зміст національної ідеї, визначальною рисою якої є економічно забезпечене та щасливе життя всіх громадян України [2, с. 286]. Націо-

нальна ідея включає в себе, насамперед, мету існування національної спільноти, що проявляється на різних рівнях обґрунтування і проявів – від емоційних до науково виважених і прорахованих. До найважливіших характеристик національної ідеї можна віднести з'ясування історичного призначення системи ціннісних орієнтирів, які, як правило, включають не тільки загальнолюдські цінності, а й органічно доповнюються специфічними елементами, притаманними кожній окремій нації, виробленням і засвоєнням цілого комплексу стійких пріоритетів, прагнень, потягів, уподобань, ставленням до інших націй та їх представників. Національна ідея у кожній нації своя, вона існує як ідея конкретної нації. Національна ідея здатна консолідувати націю, об'єднати її спільною метою та вивести з ситуації кризи на шлях прогресивного світового розвитку [1].

Історична пам'ять «являє собою складний феномен суспільної свідомості, що входить як у сферу суспільної психології, так і в царину ідеології. Вона включає в себе і матеріальні залишки минулого, і відповідні образи, символи, міфи, ритуали, історіографічні уявлення. Щільність і тривкість історичної пам'яті залежить як від ступеня розвитку соціуму, так і від якості колективного самоусвідомлення, що формується суспільно-політичною думкою» [7, с. 21]. Історична пам'ять передає від минувшини до сьогодення матеріальні артефакти (пам'ятки мистецтва, наукові та архівні матеріали, літературні та філософські тексти, ін.). Вона охоплює знання та спогади про витоки, ставлення і розвиток свого етносу, про видатних особистостей нації та про їхні визначні діяння. Історична пам'ять не отожднюється з історією чи історичними знаннями, вона є наслідком цілеспрямованої роботи певної спільноти – групи, нації, держави. Найперше, історична пам'ять відображає позиції влади, держави, що дає підстави говорити про політику історичної пам'яті, яка завжди спрямовується на узгодження між сьогоденням і давниною, на відсутність суперечностей та протиріч між теперішнім і минулим.

Оскільки в нашій державі акцентування на певних подіях історичного минулого призвело до суспільної напруги (наприклад, питання, що стосуються періоду Хмельниччини, революції 1917 р., Голодомору 1932-1933 рр., діяльності Української повстанської армії, події в Західній Україні часів II світової війни та ін.), то можна говорити про те, що державна політика щодо історичної пам'яті не врегульована і позбавлена системності. Відповідно, в українському суспільстві існує кілька моделей історичної пам'яті, тобто присутні різні інтерпретації історичного минулого деяких подій і особистостей, що негативно відбивається на формуванні національної ідентичності. Така роз'єднаність українського суспільства багато в чому пояснюється об'єктивними причинами, серед яких – колоніальний статус України в минулому, довготривала територіальна роздільність України і входження її в склад різних імперій, що, звичайно, відбилося на формуванні свідомості та ментальності українців. Так, сприймання в минулому населенням Західної України в більшій мірі культури поляків, румунів, угорців, а Східної – переважно російської культури, призвело до різних, часто кардиналь-

но-протилежних, поглядів на давнє, теперішнє та майбутнє нашої держави.

Упродовж всього періоду незалежності української держави політика у сфері національної пам'яті була розрахована на поступове звільнення від залишків радянської ментальності, при цьому не бралася до уваги потужна ностальгія певної частини населення за радянськими часами та її негативне ставлення до західного світу. Так, на сході і півдні України значна частина населення перебуває в контексті імперської історичної пам'яті, що виявляється в ностальгії за СРСР чи Російською імперією. Імперська історична пам'ять закладає базис для розвитку комплексів месійності та обраності в історичному процесі, наслідком яких є асиміляція історичної пам'яті народів, що входять в склад цієї імперії. Оскільки «концепти історичної пам'яті здебільшого формуються у медіа просторі» [7, с. 174], то культурні цінності радянського чи неімперського зразка активно підкріплювалися й підкріплюються російськими ЗМІ. Вміло керуючи свідомістю людей через засоби масової інформації та використовуючи спеціальні маніпулятивні технології Російська Федерація і в наші дні утверджує в свідомості українських громадян проросійські геополітичні орієнтації, нав'язує міфи про агресію «бандерівців», «західну» розбещеність та ін. Так, наприклад, ще в 2013 р. 61% росіян Україну не вважали закордонною державою [8, с. 166]. Лише події 2013-2014 рр. сприяли змінам у свідомості російських громадян щодо України.

Російські ідеологи наполегливо підтримують імперський міф про триєдність російської нації, «старшого брата», «слов'янську єдність» та єдність російської православної церкви, що дає привід Російській Федерації висловлювати претензії щодо українських і білоруських територій, для ефективного впровадження в життя концепції «Русского мира», яка є складовою широким неоімперських експансіоністських планів Російської Федерації. Ідеологія «Русского мира» чітко пов'язує сучасну Україну з її колоніальним минулим у складі Російської імперії, а потім – Радянського Союзу, насаджує міфи про запеклу ворожнечу між українцями західних і східних регіонів нашої країни. Вона впроваджує в українське суспільство думку про те, що «справжні українці» завжди пов'язують своє минуле, сучасне і майбутнє виключно з культурно-історичним простором Росії.

Історична пам'ять, сформована на принципах «Русского мира», може призвести до розуміння України як невід'ємної частини євразійського цивілізаційного простору, частини «русского народа». З цього слідує, що українці – не самостійна нація, вона не може претендувати на власну державу та окремі її постули. Однак Україна належить до європейської цивілізації, українці – окремий етнос, який має власну історію, мову, культуру, а значить і свою історичну пам'ять. Тому закон про декомунізацію 2015 р. став об'єктивною необхідністю, він продемонстрував повний розрив української держави зі своїм колоніальним минулим (період перебування України у складі Російської імперії, а потім СРСР), став на заваді маніпулювання історичними міфами. Це підтверджують дослідження Центру

Разумкова, за якими більша частина населення Західної України (82%) і Центру (58%) підтримують засудження комуністичного тоталітарного режиму та заборону його символіки. У південній і східній Україні частки тих, хто підтримує і тих, хто негативно ставиться до цього положення відрізняються несуттєво (відповідно, 34% і 30%, 36% і 38%). Значна частка противників закону спостерігається на Донбасі (38% проти 30%) [4, с. 15]. Українська держава, протидіючи російським міфам і неоімперській пропаганді, впродовж 2014-2018 рр. на своїй території обмежила мовлення російських телеканалів, показ російських телесеріалів і кінофільмів, посилила контроль за друкованою літературою, у якій міститься антиукраїнська пропаганда.

Зрозуміло, що неоімперське мислення проросійські налаштованих українців негативно впливає на процес консолідації українства. Суттєвим є й те, що самі українські політики за всі роки постколониального періоду «свідомо і цілеспрямовано використовували феномен історичної пам'яті як знаряддя для маніпулювання суспільною свідомістю, як певну політичну технологію» [6, с. 37], що роз'єднувало українську націю. Несформоване громадянське суспільство в Україні, продовження неоголошеної війни з Російською Федерацією, зниження соціальних стандартів, зростання бідності та безробіття, відсутність ефективних реформ, корупція в державних і недержавних закладах, а також песимістичні настрої українців щодо майбутнього України гальмують консолідацію українства. Проте слід пам'ятати, що соціальна, політична, релігійна та ін. розділеність у суспільстві спостерігається й у багатьох інших країнах, головне – зберегти при цьому національ-

ну єдність. Важливо, щоб консолідація українства в сучасний постколониальний період була не абстрактним поняттям, а мала чітко сформульовану програму з конкретними механізмами її виконання, що поступово і наполегливо втілюються в життя. Тому на сьогодні важливою, передусім, залишається історична правда, досліджена й розкрита в науково-історичних джерелах, а не міфи, які активно тиражуються окремими ЗМІ. Необхідним завданням є повернення в український гуманітарний простір забутих імен видатних українських діячів політики, науки, мистецтва, спорту, що за різних обставин опинилися за межами нашої країни. Потрібно створювати власний національний пантеон, тобто відтворити меморіал борців за свободу України, її незалежність і цілісність. Українство, незважаючи на інформаційні війни та історичні фальсифікації, має зберігати на підґрунті історичної пам'яті свою територію, культуру, мову, традиції.

Висновки. Таким чином, для об'єктивного висвітлення історичних подій як в науковій літературі, так і в ЗМІ, необхідно залучати фахівців – істориків, філософів і культурологів. Потрібно розгорнути фахові дискусії в мас-медіа щодо історичних подій, фактів і особистостей, які викликають неоднозначне ставлення до себе та провокують конфлікти в українському соціумі. Політика щодо історичної пам'яті, насамперед, має спрямовуватись на підтримку стабільності у суспільстві, не допускати надмірну політизацію історичних подій, а повинна збалансовувати бачення історичного минулого окремих регіонів з загальнонаціональним баченням; долати ментальну роздвоєність українців, що виникла в результаті колониального та неоімперського мислення.

Список літератури:

1. Авер'янова Н. Українська національна ідея в творчості В'ячеслава Липинського та її роль у сучасному державотворенні // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». – Вип. 12. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 40-43.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К.: НІСД, 2017. – 928 с.
3. Воропаєва Т. Українська національна еліта постколониальної доби: громадянський вимір / Тетяна Воропаєва // Українознавчий альманах. – Випуск 22. – К.: «Міленіум+», 2017. – 160 с. – С. 86-93.
4. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості (інформаційно-аналітичні матеріали за результатами першого етапу проекту Центру Разумкова «Ідентичність громадян України: тенденції змін, виклики та перспективи для національної єдності») // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 3-4 (161-162). – С. 3-57.
5. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
6. Луцишин Г.І. Державна політика історичної пам'яті як чинник консолідації українського суспільства / Г.І. Луцишин // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2015. – № 8(124). – С. 33-38.
7. Нагорна Лариса. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
8. Общественное мнение – 2014. Аналитический центр Юрия Левады («Левада-центр»). Ежегодник / Составитель и ответственная за выпуск Н. Зоркая. – Москва: Левада-центр, 2015. – 234 с.
9. Kuzio Taras. Ukraine. State and national building. Routledge Studies of Societies in Transition. – London and New York: Routledge, 1998. – 298 p.

Аверьянова Н.Н.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ КАК ФАКТОР КОНСОЛИДАЦИИ УКРАИНСТВА В ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЙ ПЕРИОД

Аннотация

Сложный постколониальный период, в котором сейчас находится Украина, требует консолидации всего украинства, что предусматривает четкое представление конечной цели украинства, а также мобилизации усилий для ее достижения. Консолидация украинства зависит от многих факторов, среди которых важное место принадлежит исторической памяти. Выяснено, что историческая память тесно связана с национальной идентичностью и национальным сознанием, она не отождествляется с историей или историческими знаниями, а является следствием целенаправленной работы определенного сообщества. Поскольку в украинском обществе существует несколько моделей исторической памяти, то можно утверждать, что государственная политика в отношении исторической памяти недостаточно урегулирована. Доказано, что украинство, несмотря на информационные войны и исторические фальсификации, должно сохранять на основе исторической памяти свою территорию, культуру, язык, традиции.

Ключевые слова: политика исторической памяти, национальная идентичность, национальная идея, колониализм, украинство.

Averianova N.N.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

HISTORICAL MEMORY AS A FACTOR OF THE CONSOLIDATION OF UKRAINIANESS IN THE POSTCOLONIAL PERIOD

Summary

The difficult postcolonial period in which Ukraine is now requires the consolidation of all ukrainianess, which provides for a clear idea of the ultimate goal of ukrainianess, as well as mobilizing efforts to achieve them. Consolidation of ukrainianess depends on many factors, among which an important place belongs to historical memory. It has been found that historical memory is closely connected with national identity and national consciousness; it is not identified with history or historical knowledge, but is a consequence of the purposeful work of a certain community. Since there are several models of historical memory in Ukrainian society, it can be argued that the state policy with regard to historical memory is not well regulated. It has been proved that, despite information wars and historical falsifications, ukrainianess should preserve their territory, culture, language and traditions on the basis of historical memory.

Keywords: politics of historical memory, national identity, national idea, colonialism, ukrainianess.